
Recenserat

Shokrollah Manzoor: *Tradition and Development. An Approach to Vernacular Architectural Patterns in Iran*. BoACTH R3:1989. Akademisk avhandling för teknisk doktorsexamen vid arkitektursektionen, Chalmers tekniska högskola i Göteborg.

Marjanna A Berg-de Jong

Institutionen för pedagogik och specialmetodik

Lunds universitet • Lärarhögskolan i Malmö

Confusing the issue with pattern language

Swedish research reports and dissertations written in English are rather uncommon, especially in the field of architecture. One might argue that theses dealing with typical Swedish subjects would not be of interest to an international public. It is a fact, however, that great interest is shown from abroad for Swedish building research. Much good research is done which should find its way out to a broader audience. One example of a thesis written in English and dealing with a non-Swedish subject is the thesis of Shokrollah Manzoor: *Tradition & Development. An Approach to Vernacular Architectural Patterns in Iran* which he publicly defended in Gothenburg in May 1989.

I have two reasons for writing this critic of Manzoor's thesis. One is my interest for Alexander's work, which I have recently written a paper about

(Berg-de Jong, 1989). The other is my disappointment with Jerker Lundequist's critic of the thesis in this journal (Vol 1, No 4, 1989). Lundequist's article is interesting but it is more a presentation of his own views about Alexander than a review or critic of the thesis. This may be a smart way to review a book one does not want to read, but it does not give the reader enough information about the contents of the book.

Manzoor's thesis deals with architecture and planning in hot, arid regions of central Iran. Like in many third world countries, urbanization is growing at a rapid pace which has caused problems in the development of urban environments. Frequently, the application of Western principles of design and planning has had a negative impact on the Iranian population and on the environment. Manzoor argues that important

qualities of vernacular Iranian towns and villages have not been understood and are therefore overlooked.

The aim of the thesis is to demonstrate the validity of the architectural patterns found in Iranian vernacular architecture, and to demonstrate the need for greater integration of vernacular architecture in the process of physical planning and community development.

Manzoor focuses on two areas: The different aspects of vernacular built environments in Iran (socio-cultural, climatic, topographical and topological) and socio-cultural relationships and interaction at the individual, family and community level, and the way architecture and built environment have been adapted to respond to them. This boils down to a description of different aspects of physical and social environment as well as of the relation between them.

The thesis consists of three different parts, starting with an introduction where the theoretical approach as well as the context is described. The second part presents cultural and historical background to Iranian vernacular architecture as well as a categorization of types of settlements, which heavily relies on the work of others (viz Maki, 1964; Ardalan & Bakhtiar, 1973). The thesis concludes with a descriptive empirical study, which presents the way architecture has been shaped in order to fit climatic conditions as well as social patterns in Iranian villages. The final discussion gives recommendations for how the present study can be applied to the development of settlements.

I find the thesis interesting and beautifully illustrated. However, there are a number of critical points I would like to make.

The thesis does not constitute a unity. The three parts are not integrated, in that the empirical material concerning architectural patterns is not connected to the more global and reviewing first and second part. The empirical third part is rather like an independent study, merely describing traditional knowledge instead of exemplifying how it can be used in new development.

In the abstract of the thesis Manzoor states that the traditional Iranian architecture is characterized by great emphasis on integration and unity, which is in contrast to the western emphasis on separation and differentiation. It is important, Manzoor argues, to arrive at a synthesis of forms and design which incorporates the wisdom of the past with the needs and realities of the present and the future in Iran. Intuitively, I am ready to agree with this statement, but I can not find ground for it in the thesis.

To actually demonstrate the need for greater integration of vernacular architecture in the process of physical planning and community development in Iran, a more thorough discussion of the issue would have been needed, in combination with a study of the effects of planning where such integration has not been aimed at. This is done in only a few cases, e g concerning newly-built apartment blocks (p 102) where the floor plan lay-out does not correspond to the traditional division between social and spatial relations. In most cases,

Manzoor merely conveys his intuitive understanding of the problem, but does not give a scientific demonstration.

Theoretical categories are merely mentioned, they are not defined (see for instance p 16 and p 70) and they are not made use of in the empirical work. In a few cases, illustrations by the author (p 92, 93 and 140) are remarkably similar to those in Ardalan & Bakhtiar's book *The Sense of Unity* (p 12 and 16 respectively). In their beautiful and highly recommendable book, traditional architectural forms in Iran are described against the background of the Sufi tradition. This makes me wonder about the uniqueness of the contribution by Manzoor. Is it enough in a thesis to present material in a new way, which in this case is done by forcing it into the format of the pattern language?

Manzoor's theoretical approach is based on Alexander's work *A Pattern Language* (1977). However, after a rather unclear discussion of Alexander's theoretical work and criticism of it (p 33-38), Manzoor reduces his use of the pattern language to

[...] refer to Alexander's methodology in establishing the foundations of the pattern language as a framework for my theoretical approach. I personally think a review of common opinions, practices, and experiences which explain why things work the way they do, is a good first step and a practical way in building a scientific theory. (Manzoor 1989, p 36).

I agree with Manzoor that such a review is a good first step. But in my opinion, the concept of pattern confuses the issue. A pattern, according to Alexander's definition, is a description of a problem

and a description of the core of the solution to that problem (Alexander et al, 1977, p x, xi). This definition is not in accordance with the everyday conception of pattern, meaning regularity. In the thesis, Manzoor describes regularities in Iranian architecture, which are typical for hot, arid regions. These regularities constitute in themselves a solution to the problem of how to survive in a desert climate. In my opinion, Manzoor could have exchanged "patterns" for "regularities" without diminishing the value of his descriptions.

Manzoor frequently mentions the merit of the pattern language and the way patterns can be used (p 36, p 91). But as far as I can see, he only uses the same format of description of the patterns as in *A Pattern Language*, which indeed gave some structure to the presentation of the empirical material. That is not enough to be comparable to Alexander's pattern language. When Manzoor describes a problem, he merely gives a statement concerning the importance of the described regularity, while the conclusion is no more than a repetition of that same statement, confirming the necessity of that regularity. A number of questions are never asked. What other solutions might be possible? What happens when the traditional way is abandoned?

An example is the pattern Bagh (garden, p 161).

Problem: Garden with its greenery and water plays a vital role in attracting people and forms of life around it, and contribute both physically and psychologically, to the well-being of the people particularly in the hot arid areas in Iran." (Manzoor 1989, p 162).

What is the problem? Manzoor explains the symbolic importance of the garden by referring to Iranian culture where the garden was seen as an image of paradise. Also, the importance of the garden for changing the micro-climate of a building is stressed, which was earlier described in the pattern Hayat (courtyard, p 125).

Conclusion: In hot arid environments, the provision of garden (paradise garden) with its greenery and water as container or contained elements, both at the dwelling and community levels, is essential in every settlement. (Manzoor 1989, p 169).

To me, this is like a presentation of answers, where the question has not been asked and the problem is not adequately formulated. This critique might have easily been avoided by not referring to Alexander at all. As I see it, Manzoor has not gained anything from trying to follow the format of pattern language. Here I strongly suspect the influence of his tutor, who worked with the method himself (Olivegren, 1975).

The patterns are grouped according to the geographical level of their appearance: 13 patterns concerning family areas, three concerning neighbourhood areas and three concerning larger public areas. Most patterns about family areas, the house, deal with how to protect the dwelling from climatic influences, like house orientation away from the sun, the construction of thick walls, screens, wind towers, domes and the use of the basement and courtyard.

Only a few of the patterns deal with the spatial prerequisites of social aspects of family life, the relations between husband and wife, man and woman,

family and relatives and visitors. Also in the earlier chapters (p 66-69) about the traditional Iranian household composition and its relation to the allocation of physical space, this has been dealt with in a rather superficial way. A more thorough analysis of the floor plans in the illustrations would have greatly improved the scientific value of the thesis. Comparisons of different floor plans can nowadays be made using the Space syntax method (Hillier & Hanson, 1984; Berg, 1987), and such an analysis would have revealed similarities and differences between different types of traditional and modern floor plans.

Concerning larger public areas, the pattern Maydan (public square, p 158) deserves a special comment. The central square is described as the most attractive social, economic and cultural space in the traditional urban environment in Iran, which is used for a variety of individual and collective activities such as trade, shopping, socio-cultural ceremonies, gatherings and meetings. The square is connected to other main elements by a large number of linkages (p 159). Manzoor makes a comparison with modern Western squares and shopping centers, which could not function for collective social activities and interactions and in many cases are empty, even in the middle of the day.

This pattern corresponds with Alexander's pattern Small public squares (Alexander et al, 1977, p 311). However, neither Manzoor nor Alexander penetrates the factors behind the desert-ness of squares in modern cities. Solutions are proposed where other activities are located next to the square, or

where the size of the square should be reduced so that the number of people present would make the square look crowded. Such efforts are of no value. As recent research has shown (Hillier & Hanson, 1984), the presence of people is dependent on the structure of spatial relations in the entire town, and not just of a small area. Rather, activities such as shops, are located where the people are. Therefore, solutions should be directed at changing the street patterns, not at moving activities. For a more extensive discussion of this and other patterns where the same mistake is made of talking about symptoms instead of their possible background, see Berg-de Jong, 1989.

The concluding part of the book presents a number of recommendations which seem very sensible indeed, but they cannot be derived from the contents of the thesis. They must be considered as a product of the author's intuitive understanding of the situation in Iran.

As far as I can see, Manzoor has only partly succeeded in his aim for the thesis. He has indeed described a number of regularities in Iranian vernacular architecture which still provide a good solution to climatic conditions in arid hot areas. These solutions may also be used

in other areas of the world, especially since energy saving has become a necessity. However, a comparison could have been made with other such traditions or attempts in other parts of the world, such as the construction of Arcosanti in the Arizona desert (SDS 1989), to test the generality of the proposed recommendations.

In short, I do not agree with Lundequist on a number of points. Unlike Lundequist, I find the thoughts of the author lacking in clarity and they are expressed in an unclear way. This makes me wonder about the role of the tutor in guiding his doctoral student. Unlike Lundequist, I consider Manzoor's use of the pattern language as unnecessary and confusing. But I agree with Lundequist about the importance of the subject of Manzoor's thesis. It may serve as an introduction to further study about how to make use of tradition in modern planning.

Manzoor quotes Coomaraswamy (in Safdie, 1982), as saying: "In a normal society, the artist is not a special kind of man, but every man is a special kind of artist". I would like to add that while every scientist is a kind of artist, not every artist is a scientist.

References

- Alexander, C; Ishikawa, S; Silverstein, M; Jacobson, M; Fiksdahl-King, I & Angel, S, *A Pattern Language. Towns - Buildings - Construction*. Oxford University Press, New York, 1977.
- Ardalan, N & Bakhtiar, L, *The Sense of Unity. The Sufi Tradition in Persian Architecture*. University of Chicago Press, Chicago, 1973.
- Berg-de Jong, M A, *Om mönster och helhet. Några teman ur Christopher Alexanders skrifter om arkitektur och stadsbyggnad. /About Patterns and Wholeness. Some Themes from Christopher Alexander's Work on Architecture and Town Planning./*

- Gothenburg: Chalmers University of Technology, School of Architecture, Department of Urban Design and Planning, 1989.
- Berg, M, *Spatial Aspects of Social Organization. A Study of Buildings for Daycare*. PhD thesis. SACTH 1987:1 (R). Gothenburg: Chalmers University of Technology, School of Architecture, Department of Urban Design and Planning, 1987.
- Hillier, B & Hanson, J, *The Social Logic of Space*. Cambridge University Press, Cambridge, 1984.
- Lundequist, J, "Shokrollah Manzoor: Tradition & Development. An Approach to Vernacular Architectural Patterns in Iran. Recenserad av Jerker Lundequist." *Tidskrift för Arkitekturforskning*, Vol 1, No 4, 1988.
- Maki, F, *Investigations in Collective Form*. A Special Publication, Nr 2. Washington University, The School of Architecture, St Louis, 1964.
- Olivegren, J, *Brukarplanering. Ett litet samhälle föds: Hur 12 hushåll i Göteborg planerade sitt område och sina hus i kvarteret Klostermuren på Hisingen*. /User planning. The Birth of a Small Community: How 12 Households in Gothenburg planned their Neighbourhood and their Dwellings in the Area Klostermuren, Hisingen. PhD thesis./ Göteborg: FFNS-Gruppens Förlag, 1975.
- Safdie, M, *Form and Purpose*. Houghton Mifflin, Boston, 1982.
- SDS. *Drömstad blommor i öknen*. D5. 29 oktober 1989.

Marshall Berman: *Allt som är fast förflyktigas*. (New York 1981) Studentlitteratur, Lund 1987. ISBN 91 7924 0216

Inga Malmqvist
Byggnadsplanering, CTH

Vad finns det för anledning att behandla en bok om modernitetsbegreppet i en arkitekturtidskrift?

Mycket av det moderna, både det som Berman behandlar och annat som finns och funnits, är eller uttrycks i den fysiska miljön; i stadsplaner, vägar, gator, hus och torg. Det moderna tar gestalt i byggd miljö.

Min personliga anledning att ägna mig åt boken var att jag är nyfiken på det moderna som ett centralt men likväl svårdefinierat begrepp inom arkitekturen liksom inom andra konstarter. Ett annat personligt syfte var att försöka få inblick

i västvärldens idé- och kulturhistoria mellan 1700-talet, dit historielärarna på olika skolstadier hann – och andra världskrigets tid, förmedlad genom föräldragenerationens beredskapsminnen.

Där inget annat angetts är citaten hämtade ur Bermans text.

I Bermans tankesystem börjar den moderna tiden ungefär i samband med att Goethe skrev *Faust*, det vill säga i slutet av 1700-talet – början av 1800-talet; en av världshistoriens mest revolutionära och oroliga perioder. "[...] då tanken och känslan är moderna på ett sätt som nittonhundratalsläsaren direkt

kan uppleva, samtidigt som de materiella och sociala förhållandena fortfarande är medeltida.", skriver Berman.

Bermans metod för att beskriva och analysera modernitet och modernism som begrepp innebär att han studerar litterära verk av ett antal författare/tänkare som han anser varit moderna. De har behandlat sin samtid med tyngdpunkt på det som var nytt, modernt och genom detta utvecklat begreppet modern. Han redovisar verk av Goethe, Karl Marx, Charles Baudelaire och av några ryska författare, bl a Nikolai Gogol, Fjodor Dostojevskij och Osip Mandelstam.

Berman inleder med ett kapitel där han själv reder ut begreppen – ett kapitel som åtminstone jag hade större behållning av efter det att jag läst hela boken.

Med modernitet menar Berman den samlade erfarenhetsmassa som dagens människor bär med sig, av tid och rum, av livets möjligheter och faror.

Modern är den som vill utveckla, förändra, även om det innebär förstörelse av det befintliga, i slutändan förändring intill sin egen förgörelse.

Moderniseringsprocesserna har gett upphov till en mängd visioner, idéer och konstverk som kallas modernism. Modernism är alltså ett samlingsbegrepp för de kulturyttringar som belyser det moderna.

Bermans motiv till att välja Goethe är att:

Goethes Faust uttrycker och dramatiserar den process genom vilken, i slutet av sjutton- och början av artonhundratalet, ett avgjort modernt världssystem kommer till stånd.

I sista delen av *Faust* handlar det om fysisk planering och stadsförnyelse. Faust är här den store utvecklaren, skapar nya städer, hamnar, kanaler, dammar och industrier och river samtidigt ner alla gamla bosättningar och sociala strukturer som funnits där tidigare. Här beskriver Goethe det som sedan kom att bli verklighet i västvärldens samhällen:

Två radikalt åtskilda historiska rörelser konvergerar och börjar flyta samman. Ett högt andligt och kulturellt ideal uppgår i en framväxande materiell och social verklighet.

Det är så modernt liv och moderna tankar uppkom, menar Berman. För första gången i historien uppfattar någon (Goethe) utvecklingen av den materiella världen som en andlig bedrift.

Faust tecknas som den store ledaren som tillgodoser "moderna människors ständiga behov av våghalsighet, öppen och ständigt förnyad utveckling."

Trots att Fausts visioner och planer för oss kan verka brutalt kapitalistiska så var det i Goethes samtid istället i de kretsar som myntade begreppet socialism (1832), som man fann den verkliga motsvarigheten till Faust, i form av utopiska planer och drömmar.

När man söker den "faustiska" utvecklingen förverkligad får man gå ända fram till nittonhundratalet. Den har fått sitt mest levande uttryck i "offentliga organ" som organiserar väldiga anläggningsprojekt, särskilt inom transport- och energiväsen: Kanaler och järnvägar, broar och motorvägar, dammar och bevattningsystem, kärnreaktorer och nya städer. Detta gäller både kapitalistiska och socialistiska stater, enligt Berman.

Berman drar paralleller mellan *Faust* och 1960-talet då såväl oförvitliga medborgare som hippies trodde att ett stabilt liv av överflöd och välbefinnande hade kommit för att stanna; att de moderna målen var nådda. Också till 1970-talet finns en parallell; energi- och ekologiskris som gav desillusion, bitterhet och förlamning. Då sågs utvecklingen (*Faust*) som demonen som "tvingat människosläktet ur dess ursprungliga enhet med naturen och drivit fram oss alla på katastrofens väg."

Men, skriver Berman: "Än viktigare förefaller det mig att betona det intellektuella tomrum som uppstår när *Faust* avlägsnas från scenen. De olika förespråkarna för sol-, vind- och vattenkraft, små och decentraliserade energikällor, teknologi på mellannivå, det fasta tillståndets ekonomi (de han nämner i not är bl a E F Schumacher och Ivan Illich, min anmärkning) är praktiskt taget alla fiender till storskalig planering och komplexa organisationer. Men för att någon av deras visioner eller planer faktiskt ska komma att omfattas av ett större antal människor, skulle en synnerligen radikal omfördelning av den ekonomiska och politiska makten behöva ske."

Berman tydliggör här ett stort dilemma, nämligen hur man skall kunna förändra och rätta till storskaliga misstag och felsatsningar som genomdrivits ovanför människornas huvuden på annat sätt än genom att återigen använda storskaliga och centralistiska metoder.

Har vi hamnat i en återvändsgränd? Räcker inte demokratin?

Bokens titel *Allt som är fast förflyktigas* är hämtat från Karl Marx där han i *Kommunistiska manifestet* beskriver

bourgeoisins moderna samhälle: "Allt som är fast och beständigt förflyktigas, allt heligt profaneras och människorna tvingas till sist att betrakta sin levnadsställning och sina ömsesidiga förbindelser med nyktra ögon." Berman menar att "[...] Manifestet uttrycker vissa av den modernistiska kulturens djupaste insikter samtidigt som det dramatiserar några av dess djupaste och inre motsättningar."

Marx hyllar förbluffande nog borgarklassen. Det gör han för att det först är under borgarklassens styre som allt det moderna, stora fysiska anläggningar, fabriker, järnvägar, folkomflyttningar till exempel, kunnat genomföras; det som "moderna" tänkare och kulturarbetare tidigare bara hade drömt om.

I borgarklassens ekonomiska system finns inbyggt människors förmåga och strävan till utveckling; för att kunna hålla sig själva och sina affärer flytande tvingas man till ständig förnyelse. De krafter, den aktivitet, som borgarklassen utvecklar kommer arbetarna i gemenskap att använda.

Det är också den ständiga omvandlingen och förnyelsen som kommer att tvinga fram ett nytt ekonomiskt system enligt Marx. "Kapitalismen kommer alltså att förflyktigas genom hettan från sina egna glödande krafter.", tolkar Berman.

Förhållandet yttrar sig tydligt i den byggda miljön; det borgerliga samhället bygger för en viss, ganska kort tidsrymd, för att sen riva ner.

Det patetiska med alla borgerliga monument är att deras materiella styrka och soliditet faktiskt räknas för intet och inte har någon som helst tyngd, de blåses bort som frön för

vinden av just de kapitalistiska utvecklingskrafter som de själva hyllar.

I Manifestet finns också, skriver Berman: "[...] de polariteter som ska komma att forma och prägla den modernistiska kulturen under det följande seklet: Temat omätliga önskningar och drifter, permanent revolution, utveckling utan gräns, ständig skapelse och förnyelse inom varje livssfär – och dess radikala antites; temat nihilism, omätlig destruktion, livets nedbrytning och uppslukning."

Eftersom ingenting längre hålls heligt eller betraktas med vördnad i borgarklassens samhälle såsom tidigare var fallet med prästens, läkarens, juristens, poetens och vetenskapsmannens arbete, så menar Marx att även dessa yrkesutövare, intellektuella och konstnärer, har blivit lönarbetare. De kan skriva, tänka och måla bara så länge någon med kapital kan betala dem. För Marx är den moderna kulturen en del av den moderna industrin.

Men: "De intellektuella intar en särställning inom arbetarklassen [...] De drar nytta av borgarklassens efterfrågan på ständig förnyelse, vilket starkt utvidgar marknaden för deras produkter och färdigheter [...]". Men de tvingas samtidigt att sälja en del av sig själv, sitt intellekt, sina känslor, eftersom de är personligt engagerade i sitt arbete. I förändringens snabba vindar blåser alltså en del av deras själ bort när något annat, något nytt, ersatt deras verk.

Det Berman betonar som problem i Marx' tänkande är de stora motsättningarna mellan hans kritiska insikter och hans radikala förhoppningar.

Som nästa historiska författare som formulerat sig kring det moderna, tar Berman upp Baudelaire. Detta avsnitt behandlar rena arkitekturfrågor – rubriken är "Gatornas modernism".

Baudelaire visar i ett par prosadikter (först publicerade som följetong) hur "[...] moderniseringen av en stad inspirerar och tvingar fram en modernisering av invånarnas själar."

Det var, menar Baudelaire, just boulevarderna som var det moderna. Det vidsträckta nät av boulevarder i medeltidsstadens hjärta som Haussmann tänkte sig, hade flera syften. Dels skulle de underlätta trafiken genom stadens centrum, dels skulle de "rensa upp" i förslummade och överbefolkade kvarter och dessutom skulle de stimulera det lokala näringslivet. Samtidigt skapades massor av arbetstillfällen och människor hindrades från att utföra destruktiva handlingar.

I det omfattande stadsplanesystemet ingick även salutorg, broar, kloaker, parker och kulturella anläggningar.

Boulevarderna var avgörande för stadens modernisering. De möjliggjorde på 1800-talet en stor social förändring genom att människor från olika samhällsskikt naturligt kunde se varandra, röra sig utefter samma stråk. Baudelaire beskriver hur ett socialt patos väcks hos en man ur överklassen då han på nära håll på boulevarderna träffar fattiga människor.

De breda trottoarerna, butiker, restauranger och trottoarkaféer förändrade människorna, menar Berman. De blev till och med viktiga för förverkligandet av den moderna kärleken:

[...] skapade boulevarderna en ny huvudscen; ett rum där de kunde vara privata offentligt, intimt tillsammans utan att vara fysiskt ensamma.

Var och en som varit förälskad när han befunnit sig i en storstad vet om känslan, och den har hyllats i hundratals sentimentala visor. Ja, denna privata glädje uppstår direkt ur moderniseringen av det offentliga stadsrummet.

Men lika öppen som kärleken och det vackra livet blev på boulevarderna, lika öppen blev fattigdomen: "[...] den misär som en gång varit ett mysterium blev nu ett faktum."

I en annan prosadikt – "Gloria tap-pad" – tar Baudelaire upp en annan aspekt av den moderna stadsplaneringen, nämligen den moderna trafiken. På de breda boulevarderna ökades både antalet fordon och trafikens hastighet mycket drastiskt. "Den arketyppiska människan som vi ser henne här, är en fotgängare kastad in i den moderna stadstrafikens strömvirvlar." Trafiken "[...] påtvingar allas tid sitt eget tempo, omvandlar hela den moderna miljön till ett virrvarr." För att kunna vistas i trafiken och korsa den måste människan anpassa sig till dess rörelser, hon får lära sig att använda "mouvements brusques – plötsliga, abrupta, oregelbundna vridningar och växlingar och inte bara med benen och kroppen utan också med själen." Man kan reflektera över om det verkligen stämmer – om en stadsplaninnovation vid 1800-talets mitt verkligen gav människor ett helt nytt rörelsesätt – men tanken är intressant.

Berman säger vidare om dessa "mouvements brusques" att de blev källor till skaparkraft. "Under det följande århundradet kommer dessa rörelser att

bli mönsterbildande gester för modernismens konst och tänkande."

Senare kom de breda gatorna att användas som primalscen på ett helt annat sätt än Haussmann hade avsett, nämligen vid de stora uppror och protestaktioner som skedde i Paris 1871, i Petersburg 1905 och 1917, i Berlin 1918, i Barcelona 1936, i Budapest 1956 osv, osv. Hela befolkningsmassor rör sig samtidigt på gatan och denna blir en förutsättning för upproret.

På sidan 155 skriver Berman något viktigt om skillnaderna mellan det nittonde och det tjugonde århundradet när det gäller urbana rum. Ett långt citat är nödvändigt:

Om vi målar upp för oss de nyaste urbana rumssammanhang som vi kan tänka oss – t ex alla som har utvecklats sedan andra världskriget, inklusive alla våra nyare bostadsområden och nya städer – får vi svårt att tänka oss hur Baudelaires primalmöten skulle kunna utspelas där. Detta är ingen tillfällighet; i själva verket har under större delen av vårt århundrade stadens ytor systematiskt utformats och organiserats så att kollisioner och konfrontationer inte ska äga rum. Det för artonhundratalets stadsbyggnade utmärkande tecknet var boulevarderna, ett medium för sammanförandet av explosiva materiella och mänskliga krafter; det karaktäristiska för nittonhundratalets urbanism har varit motorvägen, ett medel för att hålla dem åtskilda. Vi ser här en märklig dialektik, där en form av modernism både ger liv åt och knäcker sig själv i försöken att utplåna en annan, allt i modernismens namn.

Sedan följer ett stycke om gatans öde på 1900-talet och om le Corbusiers teorier och planer.

Le Corbusier löser problemet med trafiken genom att flytta sig in i den. Hans moderna människa blir mannen i

bilen. Gatans virrvarr och dess sociala motsättningar försvinner om man dödar gatan (enligt ett citat från 1929) och ersätter den med trafikleder "[...] en fabrik för att producera trafik."

Han ville enligt Berman skapa: "En moderniserad pastoralversion. En rumsligt och socialt uppdelad värld: Människor här, trafik där; arbete här, bostäder där; rika här, fattiga där; och mitt emellan barriärer av gräs och betong där gloriorna åter kunde börja växa kring människornas huvuden."

Berman beskriver hur djupa märken denna form av modernism har avsatt på livet i de amerikanska städerna: "Den gamla, moderna gatan har sorterats och splittrats i separata avdelningar, med in- och utgångarna strängt bevakade och kontrollerade, lastning och lossning bakom scenen med parkeringsplatser och underjordiska garage som den enda förmedlingen." Grundmönstret är detsamma i europeiska städer.

"Det modernistiska stadsbyggandets tragiska ironi är att dess seger har bidragit till att förgöra just det stadsliv som det hoppades kunna frigöra", skriver Berman.

Han nämner tänkare som anser att det moderna livets dimensioner kan lösas med tekniska och administrativa medel, andra "kulturella förtvivlans missionärer" som anser de moderna städerna vara utan hopp och en tredje kategori som hävdar att det gamla urbana virrvarret egentligen var "[...] en underbart rik och komplex mänsklig ordning".

Ryska tänkare behandlar Berman i kapitlet Petersburg – underutvecklingens modernism. Rysk politik och kultur var efterbliven och underutvecklad under

1800-talet och långt in i Sovjet-perioden menar Berman: "Därför kan vi se Ryssland som en arketyp för 1900-talets framväxande tredje värld."

Staden Petersburg representerade det utländska, kosmopolitiska, det upplysta. Staden själv var symbolen för en modernisering uppifrån och de många demonstrationerna och upprorsförsöken är försök att etablera ett alternativ av modernisering underifrån. Men, skriver Berman: "[...] Petersburg fortsätter att förkroppsliga paradoxen om ett offentligt rum utan offentligt liv."

Under mitten av 1800-talet försköts modernitetens axel från de storslagna monumenten till Nevskij Prospekt, en av tre stora radiella gator. "[...] var Nevskij i funktion en dryg generation före sina parisiska motsvarigheter, och den fungerade långt smidigare."

Här visades upp både nya materiella och mänskliga krafter, elektriskt ljus, spårvagnar, biografier och "[...] miraklen i den nya konsumentekonomi som den moderna massproduktionen just röjde vägen för." – Förbjudna lockelser från västvärlden.

Gatan var både ett samlande stråk för alla slags människor och det enda offentliga rum där staten inte kunde påverka handlingar och möten. Författaren Nikolaj Gogol uppfinnar 1835 i berättelsen "Nevskij Prospekt" "[...] en av de centrala genrerna i den moderna litteraturen: Den romantiska berättelsen kring stadsgatan, där gatan själv är hjälte."

Berman jämför den modernism som Dostojevskij skapade med Baudelaires. Båda skapade "[...] moderna primalscener; vardagliga möten på gatan som höjs till högsta intensitet." Men syftena med

att skapa boulevarder var helt olika. I Paris tjänade de som instrument för borgarklass och stat som ville modernisera samhället. Men i Petersburg önskade staten behålla det traditionella samhället. Adeln ville visserligen njuta av västliga konsumtionsvaror men inte verka för någon utveckling av produktionskrafterna, så Nevskij Prospekt blev ett skyltfönster för att fresta människor med moderna varor. Samtidigt blev gatan i det slutna ryska samhället "[...] det enda mediet där en fri kommunikation kan äga rum." Berman ser två poler i modernismens historia; de utvecklade nationernas, som bygger på ekonomiskt och politiskt framåtskridande, och de underutvecklade nationernas, som måste bygga på fantasier och drömmar.

"Alla former av modernistisk konst och tanke har en dubbel karaktär: De är på en gång uttryck för och protester mot moderniseringsprocessen.", säger Berman. Detta är ju ett slags självklarhet i begreppet modernitet och stämmer ju med olika arkitekturriktningar som avlöst varandra under 1900-talet: De har inte bara kommit med något nytt utan också starkt kritiserat det som nyss var modernt.

Berman menar att arkitekturen, byggandet, intar en central roll i begreppet modernitet, vilket framgår av följande citat, där han kommenterar Dostojevskijs uttalanden om människans dualism inför byggnadsverk; att hon kanske bara vill skapa det och inte bo i det.

Den centrala skillnaden här är mellan byggnaden som byggnad och livet i den; mellan en byggnad som medium för jagets utveckling och som behållare för livets inneslutning. [...] Detta anger en grundläggande

skillnad mellan olika slags modernisering: Modernisering som äventyr och modernisering som rutin.

Man märker att Dostojevskij var tidigt ute med att kritisera det slags mekaniska modernitet, vars avigsidor vi tydligt sett i vår tid.

För den som är intresserad av tidiga arkitekturvisioner kan nämnas att le Corbusier inte var först med visionen av "tornen i parken". Redan 1863 beskrev den ryske författaren Nicolaj Tjernysjevskij i boken *Vad bör göras?* en nästan identisk framtidsbild om än med kristallpalats. Också hans vision vänder sig mot företeelsen städer, en dröm om modernisering utan urbanism. Här kan man också se att kritiken mot förstäders- och sovstäder inte är något nytt:

I sin kritik av Kristallpalatset angriper Dostojevskij förstäder och utomstäders modernitet – som på 1860-talet fortfarande blott var ett ideal – i namn av stadens modernitet. Eller med en annan formulering: han bejakar moderniseringen som mänskligt äventyr – ett skrämmande och farligt äventyr, som alla verkliga äventyr måste vara – mot en modernisering av bekvämsfria men själsdödande rutiner.

Berman beskriver hur även senare tiders rysk-sovjetiska författare, till exempel Osip Mandelstam, har beskrivit samhällets skiften genom gatan och gatulivet. Petersburgstraditionen är, säger Berman, modern men på ett bisarrt och obalanserat sätt. Den brutala och ofullgångna moderniseringen uppifrån alstrade många moderna experiment underifrån, litterära och politiska.

Bokens femte avsnitt behandlar moderniseringen i New York. Berman behandlar en av alla de moderna bilder och

symboler som skapats i New York, nämligen Bronx, som blivit "ett internationellt kodord för vår epoks ackumulerade urbana mardrömmar: Droger, gäng, mordbränder, mord, skräck, tusentals övergivna hus, bostadsområden förvandlade till vildmark av skräp och tegelstenar."

Denna förstörelse, liksom mycket annat i amerikanska städer, emanerar ur planeraren Robert Moses' enorma motorvägsbyggen, dragna mitt i fungerande stadsdelar, enligt Berman. Han beskriver Moses som en sentida och alldeles verklig Faust som började med "goda" arbeten. Han rustade till exempel upp alla stadens 1700 parker och byggde ett helt nytt slags offentligt rum för New Yorks vanliga invånare i form av Jones Beach State Park; en enorm strand med strandpromenad och tillhörande bebyggelse. Han hade en visionär briljans, menar Berman, men blev alltmer fjärrad från människor och alltmer snärjd i sin egen storskalighet.

Moses' framgångar måste ses i ljuset av den tid han verkade i. Trettioalets depression, när det privata näringslivet bröt samman, förvandlade byggandet från privat till offentligt företag. Moses var en lysande administratör som förstod att beskriva stora offentliga arbeten som något slags skådespel. Något som engagerade människor och fick dem att tro på framtiden igen.

På vilket sätt skiljer sig Moses' modernitet från de tidigare? Genom den stora skalan som krävde och förutsatte ett annat sätt att röra sig: Mening och skönheten i Moses' verk kunde inte uppfattas från en fast observationspunkt.

Den kan avslöjas enbart i rörelse genom att man förflyttar sig i jämn fart, i enlighet med trafikreglerna. Vår epoks tidsrumskänsla upplevs sällan så intensivt som när vi kör bil.

Min reflektion blir att arkitekturen i det här avseendet får gemensamma drag med filmen. En konst som helt bygger på rörelse; snabb och kontinuerlig förändring av sinnesintryck. Alldeles frånsett den reflektionen att det är både omoraliskt och oerhört konstlat att förutsätta ett onaturligt tillstånd (bilåkande) för att människor ska kunna uppfatta verkets storhet.

Att Moses fick så oerhört stor betydelse i USA beror på att hans projekt i och kring New York på 20- och 30-talen "fungerade som ett genrep inför den oändligt större rekonstruktionen av hela det amerikanska kommunikationssystemet efter andra världskriget." Mångmiljardprojekten för Federal Highway och omfattande förortsbebyggelse gjorde bilen till hela nationens livsblod.

Det här avsnittet är intressant att läsa. Berman skildrar utvecklingen inifrån; det är hans eget uppväxtområde som efter motorvägens genombrott successivt ödeläggs såsom mänsklig miljö. Han beskriver målade Bronx' kvaliteter, både sociala och fysiska, före motorvägen.

Men, boken tappar här i trovärdighet, inte så att man misstror Berman – det räcker ju att ha sett bilder och film från Bronx för att fatta destruktionens omfattning. Men hans stora känslomässiga engagemang och starka privata erfarenheter skymmer det klara analyserande han ägnats sig åt i bokens övriga delar.

Utmärkande för efterkrigstidens samhälle och kultur är inte bara den sto-

ra skalan utan också det faktum att modernismen avskilts från moderniseringen. Tidigare fanns, skriver Berman:

[...] ett dialektiskt samspel mellan den framväxande moderniseringen av miljön – i synnerhet stadsmiljön – och den modernistiska konstens och tankens utveckling. Denna dialektik som var central hela 1800-talet igenom, förblev vital fram till 20 – 30-talsmodernismen.

Sextiotalet kännetecknas enligt Berman av protester mot motorvägssamhället men hade mycket lite att erbjuda som alternativ. Istället fanns hoppfullhet. En av få betydelsefulla modernister var Jane Jacobs, som arbetade med en viktig modern konstriktning; det urbana mon- taget. Hon fortsatte och utvecklade i *The Death and Life of great American Cities* vad Joyce, Dickens, Gogol, Dostojevskij med flera strävat efter: "[...] att loda de ouppmätta djupen i de enkla städer." Att, enligt Claes Oldenberg, "[...] leta efter skönhet där det inte förväntas finnas någon."

Under 70-talet föll den nya vänstern i bitar och alla sköna modernismer bröt samman, säger Berman. Men problemet var djupare än så, hela det stora moderna samhället höll på att bryta samman. "[...] de moderna samhällena plötsligt miste sin förmåga att spränga undan sitt förflutna."

De moderna på 70-talet hade inte råd att göra rent hus med allt gammalt och befintligt, "[...] de måste lära sig att bli sams med den värld de hade och börja sitt arbete där." Detta uttalande bör man kunna jämföra med det svenska "gräv där du står". 70-talets modernism kom att syssla mycket med det förgångna och med återbruk.

Någon 80-talsmodernism har Berman inte kunnat se ännu, 1982, då boken skrevs. Bara "postmodernister" som otåligt fortsätter att ställa sina frågor om när modernismen ska dö bort.

Berman avslutar sin bok:

Jag tror att vi och de som kommer efter oss ska kämpa för att göra oss hemmastadda i den här världen, även om de hem vi har byggt oss, den moderna gatan, den moderna andan, fortsätter att förllyktigas.

Det går inte att kort sammanfatta en så här omfattande och vittomfattande bok. Det är också en av orsakerna till att jag valt att både skriva referat och recension. För att kunna avge omdöme ansåg jag mig tvungen att berätta vad boken handlar om. En annan orsak var att kanske kan någon genom referatet inspireras att läsa boken.

Ett sammanfattande omdöme är dock att det är en mycket intressant bok. Berman lyckas i ett historiskt perspektiv förmedla samspelet mellan människa och byggd miljö.

Samma förlopp upprepas i princip: En enskild människa eller grupp, planerar och/eller härskar, planerar, beslutar och får ett stort fysiskt förändringsprojekt genomfört, som sedan får konsekvenser för den stora massan av människor. Det inte bara påverkar människornas handlingar utan förändrar också deras sinne och tankar.

Berman lyckas också göra tydligt att i modernitetsbegreppet ligger den ständiga förändringen, viljan till utveckling, med stor kontinuitet i förändringsförloppet – ett förhållningssätt som det är svårt att se att vi någonsin skulle kunna komma bort ifrån.

En annan iakttagelse är att Berman påvisar gatan som det centrala för urbant liv; gatan som stadens rum där händelser och möten sker. Som en röd tråd genom de senaste århundradenas litteratur löper gatan. Också inom bildkonst och musik har den varit ett centralt motiv. Också husen får betydelse som gatans väggar och som behållare av gatans aktiviteter; handel, boende, skådespel, arbete, ätande och umgänge.

Ibland är Bermans språk lite tungt och mångordigt men orsakssamman-

hangen är ofta såpass abstrakta att förhållandena behöver förklaras med flera meningar som uttrycker samma sak på olika sätt. Språket är också många gånger målade och vackert. De enda språkliga grodor jag sett verkar vara översättarens verk, t ex "oförblommad" och "äktare".

Boken har gett många exempel på att människors beteende och tankar, direkt eller indirekt, påverkas av förändringar i den byggda miljön. På ett konkret sätt har arkitekturens betydelse påvisats.

Richard Sennet: *The Fall of Public Man*, New York, 1977.

Tage Wiklund

PBI-Västerort, Stockholms stadsbyggnadskontor

Staden – det opersonliga livets instrument

"In short, when town planning seeks to improve the quality of life by making it more intimate, the planner's very sense of humanity creates the very sterility he should seek to avoid."

Richard Sennett

Intimitetens ideologi och offentlighetens förfall

Närhet mellan människor är något moraliskt gott. Den individuella personligheten utvecklas gynnsammast genom erfarenheter av närhet och värme i relationer till andra människor. Sociala missförhållanden kan ofta härledas till

upplevelser av alienation, känslökyla, anonymitet och opersonlighet.

Uppfattningar som dessa – i sammanfattning en *intimitetens ideologi* – har, enligt den amerikanske sociologiprofessorn Richard Sennett, blivit alltmer förhärskande i vårt århundrade. Enligt denna ideologi är alla slags sociala samband verkliga, trovärdiga och autentiska i den mån de överensstämmer med människans inre psykologiska angelägenheter.

Därmed har politiska kategorier omvandlats till psykologiska kategorier. Den moderna vetenskapen om psyket, jaget, har flyttat fokus: Att lära känna

och att förverkliga sig själv har blivit målet i stället för ett medel att lära sig förstå världen och förändra den i det allmänna intressets riktning.

Som en följd av detta uppsving för intimitetens ideologi har det offentliga, anonyma, opersonliga livet kommit att ifrågasättas och motarbetas. Staden – "det opersonliga livets instrument" – har förändrats kraftigt i denna process. Den avfolkning av det offentliga rummet som inträffat brukar tillskrivas utbredningen av det materiella välståndet. När arbetarna fått bättre bostadsstandard behöver de och deras barn inte längre utnyttja gator, torg och offentliga lokaler som livsrum. När dessa bostäder fått allt rikligare utrustning minskar behovet av gemensamma tvättstugor, dagligt handlande, offentliga biografier osv. När de flesta fått tillgång till privata bilar minskar beroendet av allmänna kommunikationer.

Drivkrafterna bakom denna utveckling är mer komplicerade än vad dessa exempel antyder. Kanske är konsekvenserna inte heller så entydigt positiva ens för dem som onekligen "fått det bättre". I samhällsdebatten finns idag tydliga uttryck för en längtan efter staden och stadslivet.

Stadsgatan som scen

Staden är en miljö där det är sannolikt att främlingar möts. I den stora staden är det ofrånkomligt att nästan alla som rör sig där är främlingar för varann. En viktig aspekt på storstadslivet är därför hur anonymitet hanteras. För individen

har anonymiteten två sidor. De andra är anonyma för mig och jag är anonym – namnlös, ansiktslös, ovidkommande – för människorna omkring mig. Att inte känna och inte vara känd.

Denna anonymitet i förhållande till flertalet medmänniskor i storstaden är både självklar och nödvändig. Men det är samtidigt viktigt att staden erbjuder möjligheter till olika sorters kontakter och samspel mellan stadens främlingar. Det är här de offentliga miljöerna har sin stora betydelse.

Tillfällig besökare, invånare, kund och stamgäst kan illustrera olika grader i en skala för detta främlingskap. I de offentliga miljöerna lär sig stadsbon att leva med många andra människor och utvecklar en känsla för när olika sorters relationer är gångbara. Stadslivet och särskilt storstadslivet kännetecknas av att varje individ går in i och ut ur flera olika roller i sitt dagliga liv.

Samhället som teater är en ofta använd bild. När det gäller den stora staden uttrycker denna metafor en djupt liggande släktskap. Scenen och gatan delar i ett antal avseenden samma villkor.

I offentliga miljöer i den stora staden har individen – i likhet med skådespelaren på en scen – problemet att väcka trovärdighet inför en publik av främlingar ("the problem of *audience*"). Det utvecklas i staden liksom vid teatern regler för trovärdigt uppträdande ("believable appearances") inför främlingar. Auditoriet har alltså samma roll i teatersalongen och på torget.

I den mån ett gemensamt "problem of *audience*" löses genom en gemensam

trovärdighetskod skapas en offentlig geografi ("*public geography*") enligt två kriterier för offentlighet ("publicness"): 1) omvärlden utanför närmiljön och de personliga lojaliteterna blir medvetet definierad och

2) människor kan med hjälp av denna gemensamma kod utan rädsla och obehag ta sig fram genom olika sociala situationer och genom grupper av främlingar.

Om en offentlig geografi i denna mening finns så uppfattas sociala uttryck som en *presentation* för andra människor av inställningar som är av betydelse i och för sig själva, snarare än som representation inför andra av en aktuell personlig inställning eller känsla.

Skapandet av en offentlig geografi innebär att föreställningen om vad som är verkligt och därför trovärdigt inte begränsas till det egna medvetandets "rutinkontroller". Det kan ses som en fortsättning på den mänskliga utveckling där det första steget är det lilla barnets åtskiljande av jaget från icke-jaget. Styrkeförhållandet mellan det offentliga och det intima i ett samhälle har därför djupgående konsekvenser för vilken inställning till fantasin som blir förhärskande i detta samhälle.

Kapitalismen och det offentliga livet

De systemförändringar som kapitalismens och industrialismens genombrott betydde, innebar stora och snabba förändringar i staden och stadslivet. "The industrial city" och de nya produktions-

förhållandena brukar få symbolisera denna omvälvning. Men det var faktiskt städer där handel och administration dominerade över storskalig tillverkningsindustri, nämligen nationella och regionala huvudstäder, som hade den snabbaste tillväxten under 1800-talet. Och förändringar i konsumtionsmönstret var nog så påtagliga för människors vardag som förändringarna i arbetslivet.

Hur påverkade dessa förändringar den offentliga sfären och människans identitet i den?

Varuhandeln, ett av de områden som fick en helt ny karaktär, får exemplifiera. Som en direkt respons på den industriella massproduktionen av varor kom butiker med massförsäljning av dessa varor. Det förändrade detaljhandelsmönstret i flera avseenden. En stor del av den småskaliga handeln slogs ut. Folk handlade mer vid samma tillfälle och därmed mera sällan. Fasta priser blev regel, som en följd av att anställda expediter skötte kommersen och de inte kunde anförtros den förhandlingsprocess om priset som tidigare varit det gängse. Handeln avpersonifieras på flera sätt och kunden förlorar sin aktiva, ackorderande roll i varuköpet.

Marknadsföringen gick alltmer ut på att locka människor att köpa varor för specificerat bruk – olika grytor för olika mat, kläder för olika tillfällen osv – och att ge varorna egenskaper och "personlighet" bortom bruksvärdet. Denna konsumtionspsykologi som flyttade uppmärksamheten från produktionsomständigheterna till produkten och sedan besjälade denna, kallade Marx för varufetischism.

I det feodala samhället hade människor huvudsakligen levt i en kollektiv existensform. Med industrialiseringen och flyttningen till städer blir livet för flertalet uppstyckat i olika roller: Arbetsplatsen är skild från hemmet, arbetstiden har helt annan karaktär än övrig tid. Särskilt storstadslivet kännetecknas av att varje individ spelar många roller.

Uppfattningen av människan som unik individ med en egen personlighet innebar ett framhävande av skillnader mellan människor framför likheter. Olikheter i det yttre speglar olikheter i det inre. När uppträdandet förändras har jaget förändrats.

Personligheten kommer till uttryck inte genom våra handlingar utan genom våra känslor. Den kontrolleras, i den mån den alls kan styras, genom självmedvetandet. Kontrollen är för det mesta retrospektiv: Jag förstår i efterhand vad jag har gjort. Ånger och längtan blir viktiga psykologiska begrepp.

Fria, spontana känslouttryck kommer att ställas mot sociala konventioner. Att visa sina impulser offentligt blir liktydigt med att oavsiktligt avslöja sin karaktär, att avvika från det "normala". Följden blir ett tillbakadragande av den offentliga personligheten: Passivitet, hemlighetsmakeri kring mänskligt känsloutbyte, mystifiering av själva framträdandet.

I gengäld utvecklades den privata sfären till en värld där det fria känslor och åsiktsutbytet härskade oinskränkt. Men det måste ske väl dolt och avskilt från offentligheten. I denna flykt från offentligheten för att skydda den personliga integriteten låg också fröet till en tvingande, förtryckande intimitet.

Grannskap inom staden – och mot staden

I den industriella produktionen distanseras arbetaren från sitt arbetes mening och det större sammanhang där det ingår. Denna alienation får ofta stå som symbol för kapitalismens övergrepp mot den arbetande människan.

Livet i den stora staden innebär en ny erfarenhet jämfört med andra samhällsformer: Anonymitet och främlingskap i relationen mellan människor. I folkmassan accentueras denna "onaturliga" mänskliga situation. Människor som är okända för varandra befinner sig fysiskt tätt sammanpackade.

Denna anonymitet i staden kom att ses som en motsvarighet till alienationen i arbetslivet. Främlingskapet mellan människorna i stadslivet är ett ont som måste motverkas. Den sociala strukturen i staden måste brytas ner till "mänskligare", "intimare" skala. Det sociala grannskapet som ideal kommer att omfattas i de flesta läger och – om än på olika grunder – över hela den politiska skalan. Grannskapsenheten blir den plantekniska, fysiska lösningen.

Detta synsätt bortser från flera viktiga samband. Människan utvecklas bara i processer där hon konfronteras med det okända. I det homogena, välkända grannskapet – alldeles särskilt i medelklassgettot – undanhålls människan den viktigaste av alla lärdomar, förmågan att ifrågasätta de rådande villkoren för sitt liv. Communityidealet leder till avpolitisering. Människor söker sig till sina likar och det övergripande systemet kan förbli oförändrat eller förändrat utifrån

andra intressen än "det allmännas bästa".

Grannskapstanken har som en av sina utgångspunkter en rädsla för massan, för vad som händer med även pålitliga individer när de utsätts för folkmassans påverkan. Man måste vända på det resonemanget. Tvärt emot vad många socialpsykologer hävdar och hävdar så är den mänskliga förmågan till gruppliv och gruppssammanhållning under trängsel väl utvecklad. Stadsplaneringens uppgift är därför att skapa förutsättningar för verkligt offentligt liv – underlätta ett liv med opersonliga relationer och fysisk närhet till okända människor.

För hundra år sedan revolterade Camillo Sitte och andra stadsplanerare mot det stadsbyggnadsideal som Haussmanns Paris-omvandling stod för. Mot den monumentala skalan ställdes den medeltida stadens småskaliga uppbyggnad. Visst var detta i mycket en romantisk verklighetsflykt. Men Sitte liksom den något senare Ebenezer Howard och trädgårdsstadstanken hade dock en vision av staden som helhet, inom vilken grannskapet stod för communityrelationer. I slutet av 1900-talet omhuldar stadsplanerarna om möjligt ännu mer uttalat grannskapsidealet, men de har givit upp ambitionen om gestaltning av en helhet. Stadsutvecklingen är därför ett rov för allehanda, mer eller mindre spekulativa intressen.

Dagens grannskapsplanering är en planering mot staden, bland annat i den meningen att den befördrar intolerans och misstro mot samhället i stort. De allmänna platserna och de allmänna kommunikationerna blir allt farligare arenor, där grannskapsmänniskorna

konfronteras med varandra och med de växande grupper utslagna människor som inte erbjuds eller inte klarar av något intimt grannskap.

Det är en ohållbar utveckling. Hela stadsmiljön måste göras levbar och de allmänna platserna bli offentliga miljöer för konstruktiv samvaro mellan toleranta människor. Stadsplanerarna måste lära sig att det kapitalistiska och sekulariserade samhällets människor kan vara sociala och solidariska bara när de har ett visst skydd från varandras intimitet i form av en fungerande offentlighet.

Den narcissistiska människan

Modern psykologi, i synnerhet psykoanalysen, bygger på övertygelsen att människan genom att förstå sitt unika jag och dess inre funktion kan befria sig från ångest för sitt eget inre "skräckkabinett" och bli befriad till att mer helhjärtat och rationellt delta i ett liv utanför gränserna för sina egna begär ("desires"). Och detta utan att man behöver befatta sig med några översinnliga föreställningar om ondska eller om synd.

Denna psykologiska uppfattning av livet har visat sig vara en fälla snarare än en befrielse. Den leder till ett slags intimation av samhället, med förväntningar om värme och tillit eller åtminstone öppna känslouttryck i relationerna till medmänniskorna. I de sociala sammanhang där vi uppenbart inte kommer i åtnjutande av dessa psykologiska förmåner – det vill säga i offentlighetens opersonliga relationer – känner vi oss svikna och besvikna. Vi blir villiga att

byta ut stadens gator och torg som sociala centra mot rymliga, välutrustade vardagsrum i privata bostäder.

Det har hävdats (se bl a Lionel Trilling *Sincerity and Authenticity* och T Adorno *The Language of Authenticity*) att den västerländska människan under 1800-talet förändrade sitt språk från det personligt ärliga språket ("the language of personal sincerity") till ett språk med individuell äkthet ("a language of individual authenticity"). Med ärlighet menas då privata känslor och erfarenheter utställda i offentligheten, medan autenticitet eller äkthet står för ett direkt avslöjande till någon annan av en persons egna känslor.

Äkthetsspråket grumlar viktiga skillnader mellan offentligt och privat. Att det kan vara en akt av människokärlek att undanhålla en annan känslor för honom som kunde vara sårande eller att förställning och återhållsamhet kan vara moraliskt uttrycksfulla – det blir irrelevant i äkthetsspråket. I stället blir självbekännelsen ett allmänt mått på trovärdighet och sanning.

Men vad är det egentligen som avslöjas när jag är öppen hjärtig mot en annan människa? Ju mer en människa anstränger sig att känna oförfalskat hellre än att lägga vikt vid det objektiva innehållet i det hon känner, ju mer subjektiviteten blir ett självändamål, desto mindre uttrycksfull kan hon vara. En sådan självupptagenhet vill Trilling beteckna narcissism.

Som sjukdomsterm betecknar narcissism en karaktärsstörning i form av självförsjunkhet som hindrar den sjuke från att förstå vad som hör till självet och vad som hör till världen utanför och

samtidigt med denna fixering till de egna behoven också en blockering mot deras tillfredsställelse. "Det var inte det här jag önskade" blir reaktionen på alla måluppfyllelser.

Detta psykiska tillstånd är inte direkt kulturbetingat, men det frodas mer eller mindre i olika kulturella utvecklingsfaser i ett samhälle. Narcissistiska karaktärsstörningar är idag en mycket vanlig källa till psykiskt lidande i västerlandet. De får sin näring bland annat från en psykologiserande hållning till sociala realiteter, den intimitetens ideologi som beskrivits tidigare. I det psykologiska samhället förstärks föreställningen att de egna impulserna och känslorna är den enda verklighet man kan lita på.

I ett samhälle som gav större utrymme och rikare möjligheter till rollspel och lek med identiteter skulle narcissistiska böjelser ha sämre jordmån. Narcissism som "principle of expression" är helt och hållet motsatt till "the expressive principle of play".

Vad händer med ett samhälle där självbekännelsen härskar och där sociala fenomen tolkas i psykologiska termer? Det samhället berövas sin civilitet. Det är ett tämligen otidsenligt begrepp, som dessutom tappat sin ursprungliga innebörd, vilken hade med medborgerliga plikter att göra. Moderniserat och anknutet till begreppet offentligt liv skulle civilitet enligt Sennet kunna definieras på följande sätt: Det är det uppträdande som skyddar människor från varandra och ändå tillåter dem att åtnjuta varandras sällskap.

Att bära en mask är civilitetens essens. Masker medger ren sällskaplighet, avskild från maktförhållanden och pri-

vata känslor hos dem som bär maskerna.

Civilitet är att behandla andra människor som om de var främlingar och smida en social förbindelse på denna sociala distans. Staden är den samhällsform där främlingar ständigt möts. Stadens offentliga geografi är civiliteten institutionaliserad.

Intimitetens tyranni

Författare och politiker med en konservativ grundsyn har alltid varit motståndare till intimitetens ideologi. De har dock varit det utifrån uppfattningen att människan av naturen är ond och att om hon inte hålls i guds och överhetens tukt och förmaning så kommer hennes destruktiva inneboende drifter till uttryck.

När under det förra seklet sekularismen och kapitalismen utvecklades i nya och dominerande former förlorade föreställningarna om både Gud och den transcendent Naturen successivt sin mening. I stället har människan utvecklat en övertygelse om att hon är naturens härskare och författare till sina egna roller, sin egen karaktär. För individen innebär det att varje händelse i hennes liv har en mening för att definiera henne. Denna fokusering vid personligheten har kommit att definiera sociala relationer, blivit en social princip. Offentligheten – opersonlig mening och opersonligt handlande – har i motsvarande grad underminerats.

Denna förändring har fördunklat framför allt två sociala fenomen för oss: Makten och staden. Vi förstår att makt är en fråga om nationella och internationel-

la intressen, klasskamp, religionskonflikter etc. Men denna insikt styr inte vårt handlande. Lokalpatriotism och lokalt självstyre finns i snart sagt alla politiska program.

"Community becomes a weapon against society". Samhällets kardinalfel är enligt denna föreställning dess opersonlighet. Men lokalt självbestämmande är en (cynisk) illusion i ett system där stabilitet har uppnåtts till priset av allt större skala och alltmer internationell struktur i den ekonomiska kontrollen. Resultatet blir i stället att de dominerande krafterna och ojämlikheten i samhället aldrig utmanas.

Den andra förvrängningen gäller vår förståelse av staden och dess betydelse. Staden är det opersonliga livets instrument, den gestalt i vilken mångfald och komplexitet beträffande människor, intressen, värderingar och smaker blir tillgängligt som socialt experiment. Rädslan för opersonlighet bryter denna form.

Dessa två intimitetens tyrannier, dessa två förnekanden av det opersonliga livets realitet och värde, har en gemensam och en motsatt sida. Förnyelse av staden, befrielsen från de lokalpatriotismens kedjor som smiddes under 1800-talet och idag blivit en troslära, är också en förnyelse av principerna för politiskt beteende. Förmågan att lära sig att aggressivt ta vara på sina intressen i samhället beror på förmågan att lära sig handla opersonligt. Staden borde vara lärare för det handlandet, det forum i vilket det blir meningsfullt att förena sig med andra människor utan att nödtvunget känna dem som personer. Så har staden fungerat genom större delen av civilisationen. Nu fungerar den inte så.